

การพัฒนาโมเดลสมการโครงสร้างพุทธระดับจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษา
ที่ส่งผลต่อจิตลักษณะและพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรมเชิงพุทธ
ของครูในโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

THE DEVELOPMENT OF A MULTILEVEL STRUCTURAL EQUATION MODELING OF BUDDHIST ETHICS
OF SCHOOL ADMINNISTRATORS AFFECTING THE PSYCHOLOGICAL AND BEHAVIOR OF TEACHER IN THE
BUDDHIST ORIENTED SCHOOL UNDER THE OFFICE OF BASIC EDUCATION COMMISTION

จิโรจ จิวแหยม¹ อภิธีร์ ทรงบัณฑิตย์ และโยธิน ศรีโสภา
Jirot Jewyam¹, Apitee Songbundit and Yothin Srisopha
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
Srinakharinwirot University
Email: jirot.jewyam@g.swu.ac.th¹

Received 31 October 2021; Revised 11 November 2021; Accepted 8 March 2022.

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาระดับจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษา 2) เพื่อศึกษาอิทธิพลของจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อจิตลักษณะและพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรมเชิงพุทธของครู และ 3) เพื่อทดสอบความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลกับข้อมูลเชิงประจักษ์ การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ครู และผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน จำนวน 500 คน ได้มาโดยวิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ จำนวน 2 ฉบับ ได้แก่ แบบสอบถามสำหรับครูและผู้บริหารสถานศึกษา มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .99 และ .96 สถิติที่ใช้ ได้แก่ สถิติเชิงพรรณนา และค่าสหสัมพันธ์ภายในชั้นของตัวแปร (ICC) ตรวจสอบความเที่ยงตรงโครงสร้างด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันระดับเดียวและพุทธะดับ และการทดสอบโมเดลสมการโครงสร้างพุทธะดับ (MSEM) ด้วยวิธีการประมาณค่าแบบ MLR ผลการวิจัยพบว่า 1) ระดับจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษา อยู่ในระดับมาก 2) จริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษามีอิทธิพลต่อจิตลักษณะและพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรมเชิงพุทธของครูทั้งอิทธิพลทางตรง อิทธิพลทางอ้อมและอิทธิพลรวมอย่างมีนัยสำคัญ และ 3) โมเดลสมการโครงสร้างพุทธะดับจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อผลลัพธ์ด้านคุณสมบัติของทีมงาน จิตลักษณะของครู และพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรมเชิงพุทธของครูในโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ในเกณฑ์ดี ($\chi^2/df = 0.977$, CFI = 1.00, TLI = 1.00, RMSEA = 0.000, SRMR = 0.024)

คำสำคัญ: จริยธรรมเชิงพุทธ, จิตลักษณะ, พฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรม

Abstract

The aims of this research are as follows: (1) to study the level of the Buddhist ethics of school administrators; (2) to study the Buddhist ethical influence of school administrators that affect the psychological and Buddhist ethical behavior of teachers in Buddhist-oriented schools under the authority of the Office of the Basic Education Commission; and (3) to examine the consistency of the model of multilevel structural equation modeling of Buddhist ethics with the empirical data. This research is quantitative research. The population and samples were teachers and school administrators in Buddhist-oriented schools under the authority of the Office of the Basic Education Commission by multi-stage random sampling. The research tools included two Likert five-point rating scale questionnaires for collecting data, such as questionnaires for teachers and school administrators. The reliability was .99 and .96. The statistics for collecting data were descriptive statistics and Intraclass Correlation Coefficient (ICC) and used to test the levels of analysis for multilevel research variables. Multilevel confirmatory factor analysis (MCFA) was used to test the construct validity of multilevel variables. Multilevel structural equation modeling (MSEM) was tested using Maximum Likelihood with Robust statistics (MLR) estimation. The research found the following: (1) the level of Buddhist ethics among school administrators was at high level; (2) the Buddhist ethics of school administrators affected the psychological and Buddhist ethical behavior directly and indirectly and had a significant total affect; and (3) the goodness-of-fit test of the model of multilevel structural equation modeling of Buddhist ethics of school administrators affected the psychological and ethical behavior of teachers in Buddhist-oriented schools under the authority of the Office of the Basic Education Commission developed by the researcher and indicated that the model was consistent with the empirical data and at a good level. ($\chi^2/df = 0.977$, CFI = 1.00, TLI = 1.00, RMSEA = 0.000, SRMR = 0.024)

Keyword: Buddhist Ethics, Psychological, Ethical Work Behavior

บทนำ

การศึกษาเกี่ยวกับศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องของความดี เพื่ออธิบายและตัดสินคุณค่าพฤติกรรมการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในทางจริยธรรมถูกจัดอยู่ในแขนงหนึ่งของวิชาปรัชญา (Moral Philosophy) ซึ่งได้วิวัฒนาการมาตามลำดับ โดยมีรากฐานมาจากเรื่องของชีวิตและความเป็นไปของชีวิตมนุษย์ทั้งหมด ซึ่งถือได้ว่าเป็นประโยชน์อันยิ่งใหญ่สำหรับการศึกษาเพื่อเข้าถึงคุณค่าแท้จริงของชีวิตที่ครอบคลุมศาสตร์ทุกศาสตร์ที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องในเวลาต่อมา โดยเฉพาะการศึกษาเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมที่มีแนวคิดมาจากวัฒนธรรมของโลกตะวันตกซึ่งได้รับอิทธิพลและการชี้แนะแนวความคิดมาจากนักปรัชญาของกรีก เช่น โซเครตีส (Socrates) ที่พยายามตั้งคำถามว่าการใช้คุณธรรมในการดำเนินชีวิตจะต้องทำอย่างไร และทำไมจึงต้องทำเช่นนั้นเป็นต้น (Grassian, 1992; Pojman, 1995; Rachels, 2012, Shaw, 2013) แนวคิดจริยศาสตร์ตะวันตกจึงได้รับ

อิทธิพลมาจากนักปรัชญาของกรีกและความเชื่อของศาสนาจักรที่ก่อให้เกิด “หลักจริยธรรมสากล” ในเวลาต่อมา คือ หลักสิทธิ (Right) หน้าที่ (Duty) เสรีภาพ (Freedom) ความเสมอภาค (Equality) และความยุติธรรม (Justice) ซึ่งกลายมาเป็นหลักปรัชญาสังคมและการเมือง ปรัชญากฎหมาย และเป็นแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญของหลักปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน

แต่อย่างไรก็ตามจริยธรรมในสายตะวันตกได้สร้างความล้มเหลวหรือความผิดหวังให้กับคนในสังคม เพราะฉะนั้นความคิดเรื่องจริยธรรมแบบตะวันตกอาจจะใช้ได้ไม่สมบูรณ์พอ คนส่วนหนึ่งจึงหันมาคิดแต่เพียงว่าจะทำอย่างไรให้คนมีจริยธรรมได้จริง กล่าวโดยสรุปได้ว่า จริยธรรมของฝั่งตะวันตกเป็นแค่ศีล คือ เป็นเรื่องของความประพฤติดีทางกายและวาจาเท่านั้น แต่จริยธรรมในความหมายทางพระพุทธศาสนาหรือจริยธรรมเชิงพุทธนั้น เป็นเรื่องของพรหมจริยะ(พรหมจรรย์)แปลว่า จริยะอันประเสริฐหรือความประพฤติอันประเสริฐ ซึ่งมีความหมายอย่างกว้างที่หมายถึงมรรคมีองค์ 8 โดยสรุปคือหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) ซึ่งนอกจากครอบคลุมพฤติกรรมทางกาย วาจาและยังรวมถึงสมาธิที่เป็นเรื่องของจิตใจซึ่งหมายถึงความมีใจตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์กุศลอันหนึ่งอันเดียว ตลอดจนปัญญาที่เป็นเรื่องของความรู้ความเข้าใจหลักแห่งเหตุผลถูกต้องตามความเป็นจริง Brahmamagunabhorn (P.A. Payutto). (2011). โดยที่ Tongkhambanjong (2002) อธิบายเพิ่มเติมว่า จริยธรรมเชิงพุทธ หมายถึง หลักการดำเนินชีวิตอันประเสริฐที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องประสานกันระหว่างปัญญา ศีล และสมาธิซึ่งตั้งอยู่บนรากฐานแห่งสัจธรรมด้านจิตินิยาม และกรรมนิยามอันเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตโดยใช้ปัญญาและสมาธิเป็นบาทฐานรองรับเพื่อนำไปสู่เป้าหมายคืออิสรภาพในการดำเนินชีวิตที่มีโครงสร้างทางจริยธรรมเชิงพุทธเป็นหลักการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐตามหลักพระพุทธศาสนา โดยดำเนินชีวิตตามอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งเป็นการปฏิบัติตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาอันได้แก่ สัมมาทิฏฐิ (เห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายะมะ (พยายามชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ)

สำหรับประเทศไทยมีข้อเรียกร้องเกี่ยวกับวิกฤติการณ์เชิงจริยธรรมในสังคมไทยตลอดมาหลักจริยธรรมจึงได้ถูกบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 76 ที่บัญญัติให้รัฐพึงจัดให้มีมาตรฐานทางจริยธรรมเพื่อให้หน่วยงานของรัฐใช้เป็นหลักในการกำหนดประมวลจริยธรรมสำหรับเจ้าหน้าที่ของรัฐในหน่วยงานนั้น ๆ ซึ่งต้องไม่ต่ำกว่ามาตรฐานทางจริยธรรมที่กำหนด และนอกจากนี้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 65 ยังได้กำหนดให้รัฐพึงจัดให้มียุทธศาสตร์ชาติเพื่อเป็นเป้าหมายในการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนตามหลักธรรมาภิบาลเพื่อใช้เป็นกรอบในการจัดทำแผนต่าง ๆ ให้สอดคล้องและบูรณาการกันเพื่อให้เกิดเป็นพลังผลักดันร่วมกันไปสู่เป้าหมายดังกล่าวที่นำไปสู่การจัดทำยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) โดยเฉพาะอย่างยิ่งยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ที่มีเป้าหมายในการพัฒนาที่สำคัญเพื่อพัฒนาคนในทุกมิติและในทุกช่วงวัยให้เป็นคนดี เก่ง และมีความสุขโดยคนไทยมีความพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา มีพัฒนาการที่รอบด้าน และมีสุขภาวะที่ดีในทุกช่วงวัยมีจิตสาธารณะรับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่น มัธยัสถ์ อดออม โอบอ้อมอารี มีวินัย รักษาศีลธรรม และเป็นพลเมืองดีของชาติ มีหลักคิดที่ถูกต้อง มีทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 โดยมีสัมมาชีพตามความถนัดของตนเอง

การบริหารและการจัดการศึกษามีลักษณะเป็น ศาสตร์ ศิลป์ และ วิชาชีพ ที่ผู้บริหารจะต้องนำองค์ความรู้สู่การปฏิบัติให้บังเกิดผลเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับแนวทางการใช้หลักพุทธธรรมกับการบริหาร ในมิติของหลักสัจธรรม คือ คำสอนเกี่ยวกับสภาวะของสิ่งทั้งหลายหรือธรรมชาติ และหลักมิติเชิงจริยธรรม คือ คำสอนที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติทั้งหมดที่สามารถถือเอาประโยชน์จากความรู้ความเข้าใจตามความเป็นจริงของ

ธรรมชาติ หลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนาเน้นที่วิธีปฏิบัติ (How to) ภายใต้แนวทางที่เรียกว่าทางสายกลาง ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับทั้งกาย วาจา ใจ สมาธิหรือปัญญาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้หรือบูรณาการกับการบริหารได้อย่างลงตัว ซึ่งโลกในยุคปัจจุบันเป็นระบบทุนนิยม หรือบริโภคนิยมที่เน้นการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ยึดกับวัตถุ จึงทำให้มีทั้งผู้แพ้และชนะ แต่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นศาสตร์แห่งการบริหารจัดการที่ยั่งยืนให้บุคคลสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และจะเริ่มต้นและให้ความสำคัญกับการพัฒนาตนเองให้เป็นคนดีก่อนหน้านั้นผู้ที่บริหารงานสถานศึกษาให้ประสบผลสำเร็จ เกิดประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผลตามเจตนารมณ์ที่วางไว้ ตัวผู้บริหารเองจะต้องมีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะรับใช้สังคมได้ จะต้องพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์และเพียบพร้อมก่อนในแง่ของคุณธรรมและจริยธรรม (Mongkhonvanit, 2013; Phrakhru Sophonpariyatsuthi, 2015)

ประเด็นปัญหาที่ผู้วิจัยสนใจศึกษามีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาพฤติกรรมองค์การ (Organization behavior : OB) ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับบุคคล(Individual) กลุ่ม (Group) และโครงสร้าง (Structure) ที่มีผลกระทบต่อการทำงานของบุคคลในองค์การ โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อปรับปรุงประสิทธิผลการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการศึกษาและประยุกต์ใช้ความรู้เกี่ยวกับวิธีที่บุคคลและกลุ่มใช้ปฏิบัติภายในองค์การ ซึ่งโรงเรียนเป็นองค์การทางสังคมที่จำเป็นต้องมีการพัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี ซึ่งไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงเฉพาะตัวผู้บริหารและครูเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหาร ครู นักเรียนและครอบครัวด้วยตามโมทัศน์การพัฒนาองค์การแบบพหุระดับ ทั้งในระดับบุคคล ระดับทีมงาน และระดับโรงเรียน เป็นต้น (Newstrom, 2015; Erawan, 2019; Robbin, 2005)

จากหลักการแนวคิด ทฤษฎีและความสำคัญของปัญหาข้างต้น จึงนำไปสู่การกำหนดปัญหาการวิจัยที่มุ่งไปสู่การตอบคำถามที่สำคัญว่าสภาพและระดับจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาและครูในโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเป็นอย่างไร ประกอบกับองค์ความรู้เกี่ยวกับจริยธรรมเชิงพุทธมีลักษณะอย่างไร และเครื่องมือวัดที่สร้างขึ้นสามารถวัดเพื่อใช้อธิบายปรากฏการณ์ในบริบทของโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับมัธยมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้หรือไม่อย่างไร และนอกจากนี้ไม่ละเลยการโครงสร้างพหุระดับของตัวแปรเชิงเหตุและจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาที่มีผลต่อจิตลักษณะและพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรมเชิงพุทธของครูในโรงเรียนวิถิพุทธระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นนั้นมียุทธศาสตร์ประกอบอะไรบ้างสามารถใช้อธิบายข้อมูลทั้งในระดับองค์กร และระดับบุคคลซึ่งเป็นข้อมูลต่างระดับได้หรือไม่อย่างไร ดังนั้นผู้วิจัยจึงกำหนดประเด็นในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์โมเดลสมการโครงสร้างพหุระดับของตัวแปรเชิงเหตุและจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อจิตลักษณะและพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรมเชิงพุทธของครูในโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยมีความมุ่งหมายหลักเพื่อเป็นการตรวจสอบยืนยันเชิงทฤษฎีเกี่ยวกับโครงสร้างจริยธรรมตามแนวทางจริยธรรมเชิงพุทธที่ส่งผลต่อตัวแปรทางการบริหารในระดับองค์กรและระดับบุคคลในสถานศึกษา อันจะนำไปสู่การขยายขอบเขตขององค์ความรู้ในการสร้างจริยธรรมเชิงพุทธในสถานศึกษาให้กว้างขวาง สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริงในการบริหารสถานศึกษาให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพและระดับจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

2. เพื่อศึกษาอิทธิพลของจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อผลลัพธ์ด้านคุณสมบัติของทีมงาน จิตลักษณะและพฤติกรรมการทำงานของครูในโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

3. เพื่อทดสอบความสอดคล้องกลมกลืนโมเดลสมการโครงสร้างพระดั่งจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อผลลัพธ์ด้านคุณสมบัติของทีมงาน จิตลักษณะของครู และพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรมเชิงพุทธของครูในโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นกับข้อมูลเชิงประจักษ์

การทบทวนวรรณกรรม

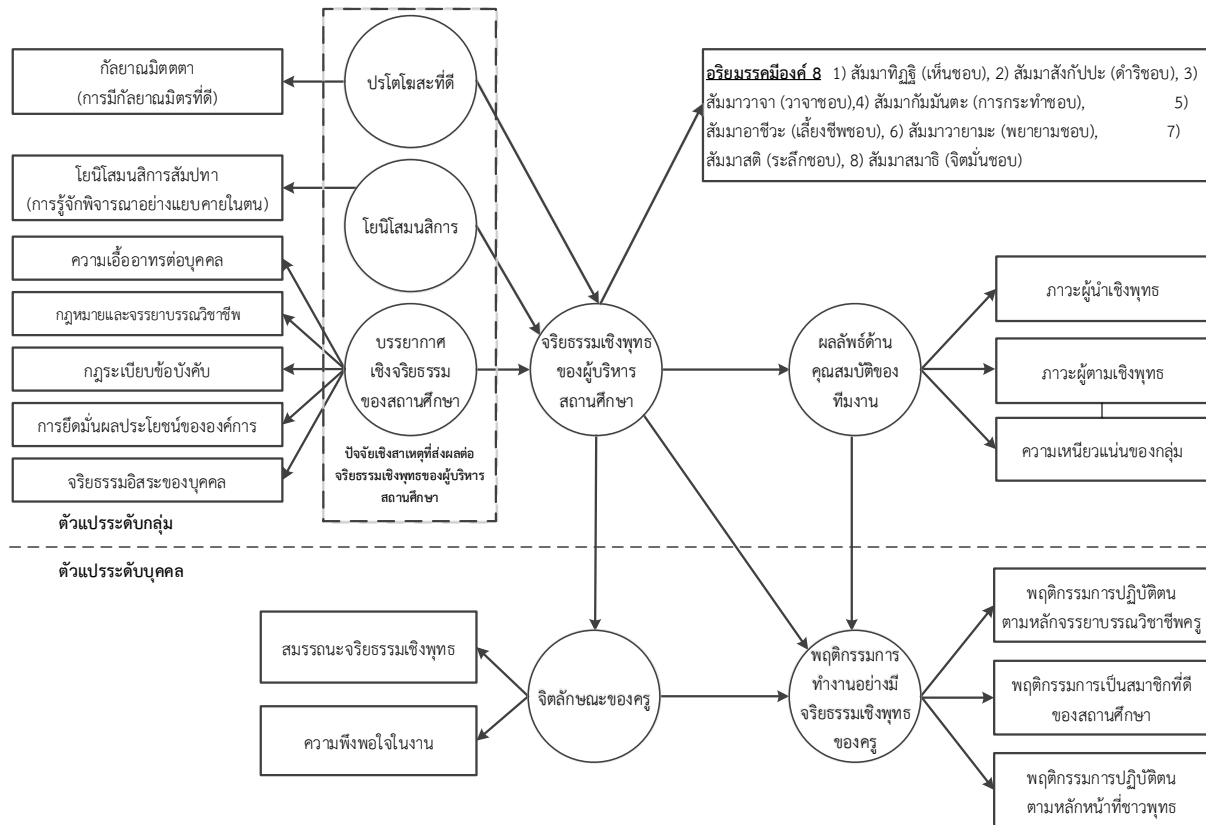
การศึกษาเกี่ยวกับจริยธรรมที่สำคัญของโคลเบอร์ก (Kohlberg, 1976) อธิบายว่า จริยธรรม (Morality) เป็นระบบของการทำความดีละเว้นความชั่ว มีทั้งปัจจัยนำเข้า (Input) ซึ่งเป็นปัจจัยเชิงสาเหตุทั้งทางด้านจิตใจและสถานการณ์ของจริยธรรมและพฤติกรรมจริยธรรม รวมทั้งมีปัจจัยส่งออก (Output) ซึ่งเป็นผลของการมีจริยธรรมหรือมีพฤติกรรมจริยธรรม ซึ่งผลนี้อาจอยู่ในรูปแบบทั้งจิตลักษณะและพฤติกรรมของบุคคลผู้กระทำและผลต่อบุคคลอื่น ต่อกลุ่ม ต่อสิ่งแวดล้อม และต่อโลก จริยธรรมจะเกิดขึ้นเมื่อค่านิยมหรือคุณธรรม ตั้งแต่ 2 ตัวขัดแย้งกัน ทำให้บุคคลต้องตกอยู่ในสภาพที่ต้องตัดสินใจหรือแก้ปัญหาในการเลือกที่จะปฏิบัติตามคุณธรรมหรือค่านิยมตัวใดตัวหนึ่ง บุคคลที่ตัดสินใจเลือกคุณธรรมหรือค่านิยม ตัวที่มีประโยชน์แก่ส่วนรวมมากกว่าที่เป็นประโยชน์แก่เฉพาะตนหรือพวกพ้องในกลุ่มเล็ก ๆ จึงมักเป็นบุคคลที่มีจริยธรรมสูง ดังนั้น จริยธรรมจึงมีความหมายครอบคลุมทั้งสาเหตุ กระบวนการ และผลของการกระทำความดีละเว้นความชั่ว ในขณะที่ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (2011) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับกรณีความพยายามในการศึกษาเรื่องจริยธรรมของโคลเบอร์ก ที่แยกจริยธรรมเป็นหลายระดับ จนถึงขั้นสูงที่มีการใช้ปัญญาตัดสินใจถือเป็นความเปลี่ยนแปลงที่พิเศษกว่าการศึกษาจริยธรรมในแนวตะวันตกแบบเดิม ๆ โดยทั่วไปซึ่งไม่สนใจเรื่องของปัญญา โดยเฉพาะจริยธรรมสายหลักมองว่าจริยธรรมเป็นเรื่องของบัญญัติทางสังคมหรือบัญญัติจากศาสนาที่สืบเนื่องกันมาค่อนข้างตายตัวโดยไม่พิจารณาถึงเหตุผลอื่นประกอบ แต่อย่างไรก็ตามการตัดสินใจจริยธรรมของโคลเบอร์กก็ยังมีข้อสงสัย และคลาดเคลื่อนกับหลักความเป็นจริงอยู่ไม่น้อย สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2018) อธิบายว่าจริยธรรมหมายถึง หลักความประพฤติ หลักการดำเนินชีวิต และยังได้อธิบายต่อไปอีกว่าในภาษาไทยบัดนี้จริยธรรมหมายถึงหลักความประพฤติดีงาม หรือศีลธรรม จริยธรรมเป็นคำที่นิยมใช้ประมาณ พ.ศ. 2500 โดยนำมาใช้แทนคำว่าศีลธรรม ซึ่งเป็นคำเก่าที่ใช้มานานในสังคมไทย ดังที่ได้เป็นชื่อวิชาเรียนเรียกว่าวิชาศีลธรรม ในหลักสูตรการศึกษาระดับต่าง ๆ การบัญญัติคำว่าจริยธรรมขึ้นมานี้เป็นเชิงให้เป็นคำแปลสำหรับคำภาษาอังกฤษว่า ethics ซึ่งว่าด้วยหลักความประพฤติ การแสดงออกที่ดีงามโดยมักใช้คู่กับคำว่าคุณธรรมซึ่งให้หมายถึง virtue ที่เป็นคุณสมบัติหรือความดีงามในจิตใจ จริยธรรมในทางพระพุทธศาสนาจึงหมายถึง หลักการดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ ประกอบด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นหลักเดียวกับหลักการศึกษา (สิกขา/ไตรสิกขา) โดยที่มีความหมายแตกต่างไปจากจริยธรรมของชาวตะวันตกที่มุ่งถึงความประพฤติดีงามในระดับศีลธรรมเท่านั้น โดยเฉพาะในเรื่องของการอยู่ร่วมกันของสังคมมนุษย์ ไม่ค่อยลงลึกไปในทางจิตใจเท่าไร ในขณะที่จริยธรรมเชิงพุทธจะครอบคลุมระบบการดำเนินชีวิตทั้งหมดในระดับศีลธรรม สมาธิธรรม และปัญญาธรรมทั้งระบบ สอดคล้องกับบอสส์ (Boss, 2011) ที่ให้ความหมายของคำว่าจริยศาสตร์ว่าหมายถึง กลุ่มของพฤติกรรมที่ว่าด้วยมาตรฐานของความถูกต้อง ความผิด เป็นต้น ที่กำหนดโดยกลุ่มหรือสมาชิกของกลุ่ม ด้วยการกำหนดหรือสร้างเป็นขอบเขตของพฤติกรรมมนุษย์ขึ้นมา

ส่วนคำว่าจริยธรรม หมายถึง พฤติกรรมที่มีคุณค่าอันเป็นผลสะท้อนมาจากปทัสถานทางวัฒนธรรม โดยย้ำให้เห็นว่าจริยศาสตร์เป็นการศึกษาคุณค่าและแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดี โดยบอสส์ได้อ้างอิงถึงหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สอนให้ทุกคนประพฤติปฏิบัติ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการศึกษาจริยศาสตร์ที่ครบถ้วนทั้งภาคทฤษฎีและการปฏิบัติ และนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ดีดังกล่าว โดยสรุปแล้วจริยธรรมเชิงพุทธจึงหมายถึงองค์ประกอบของความดีสำหรับการศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติตามแนวคำสอนของพระพุทธเจ้าตามหลักทางสายกลาง(มัชฌิมาปฏิปทา)ที่สามารถนำบุคคลไปสู่จุดมุ่งหมายในชีวิต คือ ความสุข ความสำเร็จที่ตามแนวทางของอริยมรรคมีองค์ 8 และหากพิจารณาในแง่ของระบบจริยธรรมเชิงพุทธกับการบริหารสถานศึกษาหากพิจารณาในแง่ของเป้าหมายจะพบว่ามีความมุ่งหวังไปสู่จุดเดียวกันคือความสุขหรือความพึงพูนทุกชั้นนั่นเอง อธิบายได้ว่าหลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนาทั้งหมดล้วนมุ่งไปสู่ความดับทุกข์ด้วยวิธีแห่งปัญญาพิจารณาภาวะต่าง ๆ ได้ถูกต้องตามความเป็นจริง กล่าวคือการรู้แจ้งในอริยสัจ 4 โดยปราศจากการครอบงำของอวิชชา(ความไม่รู้จริง)ที่นำไปสู่การเกิดปัญหาต่าง ๆ นานา โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาตนเองมากที่สุดเพราะถือว่าเป็นหัวใจของการพัฒนา และเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการดำเนินชีวิตทั้งหมด “มัชฌิมาปฏิปทา” คือ ความเป็นทางสายกลาง (The Middle Path หรือ Middle Way) หรืออริยสัจข้อสุดท้าย คือ “มรรค” จึงเป็นประมวลหลักความประพฤติปฏิบัติ หรือระบบจริยธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนภาคปฏิบัติที่จะช่วยให้การดำเนินสู่จุดมุ่งหมายตามแนวกระบวนการธรรมที่รู้เข้าใจแล้วนั้นอย่างเป็นระบบเปรียบได้กับทางอันประเสริฐสายเดียวแต่มีองค์ประกอบ 8 อย่าง ประกอบด้วย 1) สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) 2) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) 3) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) 4) สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) 5) สัมมาอาชีวะ(เลี้ยงชีพชอบ) 6) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) 7) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และ 8) สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ) ซึ่งองค์ประกอบทั้ง 8 นี้มีใช้ทาง 8 ทาง หรือหลักการที่ต้องยกขึ้นมาปฏิบัติให้เสร็จสิ้นไปทีละข้อตามลำดับ แต่เป็นส่วนประกอบของทางสายเดียวกัน ต้องอาศัยกันและกัน เหมือนเกลียวเชือก 8 เกลียว ที่รวมกันเข้าเป็นเชือกเส้นเดียว และต้องปฏิบัติเคียงข้างกันไปโดยตลอด ในทางปฏิบัติเมื่อจัดเป็นระบบตามหลักไตรสิกขา 3 จะเริ่มที่ความประพฤติ หรือการแสดงออกทางกายวาจา (ศีล) ก่อน แล้วประณีตขึ้นมาสู่การฝึกอบรมจิต (สมาธิ) จนถึงลำดับสุดท้าย คือ ทำความรู้จักความเข้าใจและการหยั่งเห็นความจริง (ปัญญา) จนพ้นจากกอกวิชชาตันหาอุปาทานได้ ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าสัมมาทิฐิเป็นองค์ประกอบสำคัญของมรรคในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติตามแนวทางการศึกษาจริยธรรมเชิงพุทธ

ดังนั้นการสร้างเสริมสัมมาทิฐิจึงเป็นสำคัญยิ่งโดยมีพุทธพจน์แสดงหลักการสร้างเสริมสัมมาทิฐิ 2 อย่างคือ ปรัโตโฆสะ และโยนิโสมนสิการ คือ 1) ปรัโตโฆสะ “เสียงจากผู้อื่น” หมายถึง คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจงอธิบาย การแนะนำชักจูง การสั่งสอน การถ่ายทอด การได้เรียนรู้จากผู้อื่น (hearing or learning from others) และ 2) โยนิโสมนสิการ “การทำในใจโดยแยบคาย” หมายถึง การพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า การใช้ความคิดสืบสาวหาเหตุผลต้นตอ การคิดอย่างมีระบบ การรู้จักพิจารณาด้วยอุบาย การคิดแยกแยะออกดูตามสถานะของสิ่งนั้น ๆ โดยไม่เอาความรู้สึกด้วยต้นหาอุปาทานเข้าจับ ปัจจัยที่ส่งผลต่อจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาที่สำคัญอีกหนึ่งปัจจัย คือการสร้างบรรยากาศทางจริยธรรมในองค์กร ผลของการสร้างบรรยากาศทางจริยธรรมในองค์กรคือการเป็นที่ประจักษ์ว่าองค์กรเป็นตัวแทนที่แสดงออกทางจริยธรรม ซึ่งผู้มารับบริการหรือมาติดต่อกับองค์กรสามารถรับรู้ได้ (Sirilai, 2018)นอกจากนี้งานวิจัยของ Thampitak (2015) ยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของบรรยากาศเชิงจริยธรรมที่ส่งผลต่อตัวแปรเชิงจริยธรรมหลายด้าน เช่น ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรม ความพึงพอใจในงาน และพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของบุคลากรในองค์กร ในขณะเดียวกันยังพบว่าบรรยากาศทางจริยธรรมในองค์กรตามการรับรู้ของบุคลากรมีความสัมพันธ์ทางบวกภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหาร จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยเกี่ยวกับปัจจัยเชิงสาเหตุที่ส่งผลต่อจริยธรรมเชิงพุทธ

ของผู้บริหารสถานศึกษาจะเห็นได้ชัดเจนว่าผู้บริหารสถานศึกษาทุกระดับ ทุกประเภทล้วนต้องมีคุณธรรมบ่งชี้สำหรับความเป็นผู้บริหารที่มีจริยธรรมทั้งสิ้นทั้งที่เป็นองค์ประกอบหลักและตัวชี้วัดขององค์ประกอบนั้น ๆ และเมื่อพิจารณาเทียบเคียงในแง่ของทฤษฎีจริยธรรมเชิงพุทธจะพบว่าหลักอริยมรรคมีองค์ 8 คือองค์ประกอบที่ใช้บ่งชี้ความเป็นผู้บริหารที่มีจริยธรรมได้ครอบคลุมพฤติกรรมมากที่สุดทั้งกาย จิต และสติปัญญา ฉะนั้นผลการวิจัยจึงมีบทสรุปตรงกันในเรื่องของคุณธรรมบ่งชี้ความมีจริยธรรมที่อยู่ภายใต้หลักจริยธรรมเชิงพุทธนั่นเอง

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับบริบทของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า โรงเรียนเป็นองค์การที่มีโครงสร้างของงานในลักษณะพหุระดับ (Multi-Level Structure) หากวิเคราะห์ระบบใหญ่ภายในโรงเรียนจะเห็นว่าปัจจัยการทำงานในโรงเรียนมีความเกี่ยวข้องตั้งแต่ตัวผู้เรียน ครู ผู้บริหาร ทรัพยากรต่าง ๆ การสนับสนุนจากครอบครัวนักเรียนและชุมชน ปัจจัยเหล่านี้เข้าสู่กระบวนการในโรงเรียน 2 ระดับ คือ ระดับโรงเรียนและระดับชั้นเรียน (Erawan, 2019) ในระดับโรงเรียนนั้นเกี่ยวข้องกับผลลัพธ์ด้านคุณสมบัติของทีมงานซึ่งหมายถึง พฤติกรรมการแสดงออกของผู้บริหารสถานศึกษา ครู ที่ผสมกันเป็นทีมงานโดยแสดงออกถึงภาวะผู้นำเชิงพุทธ ภาวะผู้ตามเชิงพุทธและความเหนียวแน่นของกลุ่มที่เป็นการรับรู้ร่วมกันของสมาชิกในกลุ่มงาน เป็นปฏิสัมพันธ์ของเหล่าสมาชิกเกี่ยวกับความรู้สึกที่ดีและผูกพันกลมเกลียวกันอันจะเป็นผลให้เกิดความสามัคคีและประสานความร่วมมือที่ทำให้การดำเนินงานของสถานศึกษาประสบผลสำเร็จ ส่วนผลลัพธ์ระดับชั้นเรียนเกิดที่มาจากปัจจัยและกระบวนการของการบริหารสถานศึกษาส่งผลไปที่ครูในด้านจิตลักษณะของครู ซึ่งหมายถึงคุณลักษณะทางจิตของครูเกี่ยวกับการรับรู้ การตอบสนอง การเกิดคุณค่า การจัดระบบที่นำไปสู่การกำหนดเป็นค่านิยมที่ตนยึดถือในทางพุทธจริยธรรม สะท้อนออกมาในรูปของคุณลักษณะเชิงพฤติกรรมที่พึงประสงค์จากสมรรถนะจริยธรรมเชิงพุทธ และความพึงพอใจในงาน และพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรมเชิงพุทธของครู คือ พฤติกรรมที่พึงประสงค์ในการทำงานของครูโดยยึดบทบัญญัติจากหลักศีลธรรมในทางพระพุทธศาสนา ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาทประกอบการทำงานที่เป็นมงคลเป็นที่นำมาซึ่งความเจริญรุ่งเรืองปราศจากโทษ มีศิลปะในการทำงาน มีระเบียบวินัย ทำงานไม่คั่งค้างสามารถบรรลุผลสำเร็จตามหลักอิทธิบาท 4 เป็นต้น โดยมีผลงานวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของผู้บริหารซึ่งเป็นปัจจัยระดับโรงเรียนมีอิทธิพลสูงสุดต่อความสามารถในการพัฒนาจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนเป็นไปตามความเชื่อพื้นฐานโดยทั่วไปว่า ถ้าโรงเรียนมีผู้บริหารสถานศึกษาที่ดี มีแนวปฏิบัติตามหลักจริยธรรมเชิงพุทธ ย่อมส่งผลให้ครูและบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนได้รับการถ่ายทอดจริยธรรมเชิงพุทธก่อให้เกิดสภาพที่พึงประสงค์ตามมา และยิ่งเชื่อได้ว่าคุณสมบัติเชิงพฤติกรรมดังกล่าวจะสามารถถ่ายทอดไปสู่ผู้เรียนได้โดยผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับผู้เรียนมากที่สุดโรงเรียน คือ ครู (Chairueng, 2008) จึงเป็นที่มาของกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี (Theoretical Framework) ดังนี้

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัยแสดงโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของตัวแปรที่ศึกษา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ มุ่งศึกษาและพัฒนาโมเดลโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงสาเหตุพุทธระดับของปัจจัยจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อผลลัพธ์ด้านจริยธรรมเชิงพุทธของครูในโรงเรียนวิถิพุทธระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ด้วยการพัฒนาโมเดลสมการโครงสร้างความสัมพันธ์พุทธระดับ (MSEM) ประชากร คือ ครู และผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีการศึกษา 2563 จาก 433 โรงเรียน ในเขตภาคกลาง 26 จังหวัด กลุ่มตัวอย่าง คือ ครู และผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธ ระดับมัธยมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ปีการศึกษา 2563 จาก 82 โรงเรียน ในเขตภาคกลาง 26 จังหวัด จำนวน 500 คน ประกอบด้วยครู 418 คน และผู้บริหารสถานศึกษา 82 คน จาก 82 โรงเรียนในเขตภาคกลาง ใน 26 จังหวัด กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของยามาเน (Yamane, 1973, pp. 727-728) ที่ระดับความเชื่อมั่น 90% โดยใช้วิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน (Multi-stage Random Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ (Likert's 5 Rating Scale) จำนวน 2 ฉบับ ได้แก่ แบบสอบถามสำหรับครูและผู้บริหารสถานศึกษา มีค่าความเชื่อมั่นระหว่าง .96 ถึง .99 สถิติที่ใช้ ได้แก่ สถิติเชิงพรรณนา ค่าสหสัมพันธ์ภายในชั้นของตัวแปร (ICC) ตรวจสอบความเที่ยงตรงโครงสร้างด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันระดับเดียวและพุทธระดับ และการทดสอบโมเดลสมการโครงสร้างพุทธระดับด้วยวิธีการประมาณค่าแบบ MLR

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาระดับจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า จริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาตัวแปรสังเกตได้อื่น ๆ พบว่า ตัวแปรที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในสูงสุด ได้แก่ สัมมาวาายมะ (พยายามชอบ) รองลงมา คือ สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) และตัวแปรที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ)

ตารางที่ 1 ผลการศึกษาระดับจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษา

ตัวแปร	$\bar{X}$	SD.	ระดับ
- สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ)	3.520	0.310	มาก
- สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ)	3.715	0.543	มาก
- สัมมาวาจา (วาจาชอบ)	2.755	0.314	ปานกลาง
- สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ)	3.053	0.320	ปานกลาง
- สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ)	3.832	0.474	มาก
- สัมมาวาายมะ (พยายามชอบ)	4.308	0.583	มากที่สุด
- สัมมาสติ (ระลึกชอบ)	3.588	0.354	มาก
- สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ)	2.366	0.411	น้อย
รวม	3.366	0.233	ปานกลาง

2. ผลการศึกษาอิทธิพลของจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อจิตลักษณะและพฤติกรรมการทำงานของครูในโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า ตัวแปรโยนิโสมนสิการสัมปทา (RAII) ของผู้บริหารสถานศึกษามีอิทธิพลทางอ้อมในระดับกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญต่อตัวแปรผลลัพธ์ด้านคุณสมบัติของทีมงาน (TW) โดยผ่านทางตัวแปรจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษา (BE)

ตาราง 2 ค่าสัมประสิทธิ์อิทธิพลมาตรฐานทั้งระดับบุคคลและระดับกลุ่มงานของโมเดลโครงสร้างความสัมพันธ์พระดับตัวแปรเชิงเหตุและผล

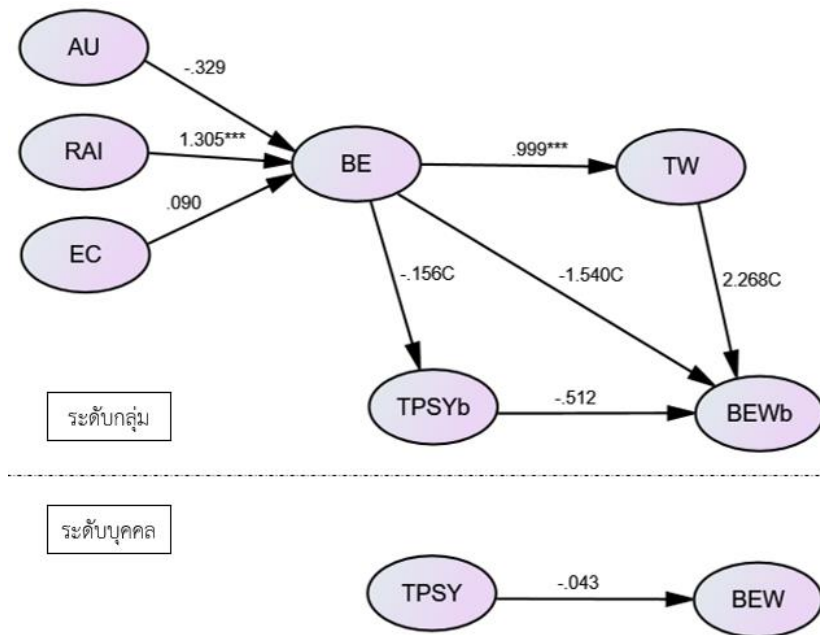
ตัวแปรผล	ตัวแปรเหตุ	Estimate	SE	t-test	p-value	R ²
BEW	TPSY	-.043	.007	-.563	.573	
Within group	Residual variance	.340	.048	7.558***	.000	.002
TW	BE	.999	.107	9.368***	.000	
Between group	Residual variance	.003	.213	.013	.990	.998***
BE	GF	-.329	.216	-1.520	.128	
	RAII	1.305	.242	5.398***	.000	
	EC	.090	.119	.758	.449	
Between group	Residual variance	.001	.113	.009	.993	.999***
BEWb	TPSYb	-.512	.814	-.629	.529	
	TW	2.268	5.832	.389	.697	
	BE	-1.540	6.004	-.289	.798	
Between group	Residual variance	.082	.589	.138	.890	.923***
TPSYb	BE	-.156	.140	-1.109	.267	
Between group	Residual variance	.976	.044	22.284***	.000	.023

หมายเหตุ *** p < .001

3. ผลการทดสอบความสอดคล้องกลมกลืนโมเดลสมการโครงสร้างพุทธระดับจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อผลลัพธ์ด้านคุณสมบัติของทีมงาน จิตลักษณะของครู และพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรมเชิงพุทธของครูในโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นกับข้อมูลเชิงประจักษ์ พบว่า โมเดลสมมติฐานประกอบไปด้วยโมเดลการวัดตัวแปรแฝงทั้งหมดจำนวน 7 ตัวแปร โดยตัวแปรแฝงระดับกลุ่มประกอบด้วยโมเดลการวัดตัวแปรแฝง 5 ตัวแปร ซึ่งตัวแปรสังเกตของตัวแปรแฝงทุกตัวนั้นมีค่าอำนาจบ่งชี้ประกอบที่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทุกค่า ตัวแปรแรก คือ ตัวแปร ปรโตโมสะที่ดี (AU) ประกอบด้วยตัวแปรสังเกต 1 ตัวแปร ต่อมาคือ โยนิโสมนสิการ (RAI) มีตัวแปรสังเกต 1 ตัวแปร ตัวแปรบรรยากาศเชิงจริยธรรมของสถานศึกษา (EC) ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้ 5 ตัว ตัวแปรจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษา (BE) ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้ 8 ตัว และตัวแปรผลลัพธ์ด้านคุณสมบัติของทีมงาน (TW) มีตัวแปรสังเกตได้จำนวน 3 ตัว

จะเห็นว่าในโมเดลส่วนของการวิเคราะห์ระดับกลุ่มจะมีตัวแปรแฝงที่เพิ่มเติมจากที่ได้กล่าวถึงไว้ในกรอบแนวคิดของการวิจัยอีกจำนวน 2 ตัวแปร ได้แก่ ตัวแปรจิตลักษณะของครู (TPSY) และพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรมเชิงพุทธของครู (BEW) ทั้งนี้เพื่อใช้ในการวิเคราะห์โมเดลพุทธระดับ ซึ่งในทางปฏิบัตินั้นในการวิเคราะห์เส้นอิทธิพลที่ข้ามระดับจากตัวแปรระดับกลุ่มลงยังตัวแปรระดับบุคคลตามที่ได้ตั้งสมมติฐานไว้ไม่สามารถทำได้ โดยตรง แต่จะวิเคราะห์โดยพิจารณาจากอิทธิพลของตัวแปรระดับกลุ่มที่มีต่อความแปรปรวนที่เกิดขึ้นในระดับกลุ่มของตัวแปรระดับบุคคลนั้น ๆ จึงทำให้ผู้วิจัยทำการยกระดับคะแนนตัวแปรแฝงทั้งสองตัวแปรดังกล่าวจากระดับบุคคลขึ้นไปเป็นระดับกลุ่มเพื่อให้สามารถทำการวิเคราะห์ โมเดลพุทธระดับดังกล่าวตามสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ และจากภาพโมเดลสมมติฐานที่ผู้วิจัยได้เขียนสัญลักษณ์ “C” ที่เส้นอิทธิพลระหว่างตัวแปรระดับกลุ่มกับตัวแปรแฝงระดับบุคคลที่ยกระดับขึ้นไปนั้นจึงเป็นการแสดงถึงประเภทของเส้นอิทธิพลที่เป็นอิทธิพลของตัวแปรข้ามระดับ (Cross-level effects) ซึ่งจะสอดคล้องกับกรอบแนวคิดของการวิจัย และในส่วนของการตั้งสมมติฐานที่เกี่ยวกับอิทธิพลของตัวแปรระดับกลุ่มที่ข้ามมายังตัวแปรระดับบุคคลทุกประการ

สำหรับตัวแปรแฝงระดับบุคคล ประกอบด้วยโมเดลการวัดตัวแปรแฝงจำนวน 2 ตัวแปรเช่นเดียวกัน ซึ่งตัวแปรสังเกตของตัวแปรแฝงทุกตัวนั้นมีค่าอำนาจบ่งชี้ประกอบที่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 ทุกค่า โดย ตัวแปรแฝงจิตลักษณะของครู (TPSY) ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้จำนวน 2 ตัว และ ตัวแปรแฝงพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรมเชิงพุทธของครู (BEW) ประกอบด้วยตัวแปรสังเกตได้จำนวน 3 ตัว ทั้งนี้ผลจากการวิเคราะห์โมเดลสมมติฐานดังกล่าว พบว่า โมเดลโครงสร้างความสัมพันธ์พุทธระดับยังไม่สอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ผู้วิจัยจึงปรับโมเดลโดยพิจารณาให้ความคลาดเคลื่อนระหว่างตัวแปรสังเกตได้ระดับบุคคลมีความสัมพันธ์ต่อกันได้ตามดัชนีปรับปรุงแบบ (Modification indices) ที่มากกว่า 4.0 (Hair, 2019) จนโมเดลมีความกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ในเกณฑ์ดี ($\chi^2/df = 0.977$, CFI=1.00, TLI=1.00, RMSEA=0.000, SRMR = .024)

หมายเหตุ *** $p < .001$, C แสดงถึงเส้นอิทธิพลข้ามระดับ (Cross-level effects) จากตัวแปรระดับกลุ่มไปยังตัวแปรระดับบุคคล

ภาพประกอบ 2 โมเดลสมการโครงสร้างพหุระดับของตัวแปรเชิงเหตุและผล (โมเดลที่ปรับแล้ว)

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาระดับจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า อยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาตัวแปรสังเกตได้ พบว่า ตัวแปรสังเกตได้ที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมากที่สุดมีจำนวน 1 ตัวแปร ได้แก่ สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) ตัวแปรสังเกตได้ที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก มีจำนวน 4 ตัว ได้แก่ 1) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) 2) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) 3) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และ 4) สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) มีตัวแปรสังเกตได้ที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง จำนวน 2 ตัว ได้แก่ 1) สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) และ 2) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) และมี 1 ตัวแปรที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อย นั่นคือ สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ) สอดคล้องกับหลักการ แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับจริยธรรมเชิงพุทธที่อธิบายถึงองค์ประกอบของความดีสำหรับการศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติตามแนวคำสอนของพระพุทธเจ้าตามหลักทางสายกลาง(มัชฌิมาปฏิปทา)ที่สามารถนำบุคคลไปสู่จุดมุ่งหมายในชีวิต คือความสุข ประกอบด้วยหลักการสำคัญ 8 ประการ คือ 1) ความเห็นชอบ 2) ความดำริชอบ 3) วาจาชอบ 4) การงานชอบ 5) เลี้ยงชีพชอบ 6) พยายามชอบ 7) ระลึกชอบ และ 8) ตั้งจิตชอบ รวมเรียกว่าอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งจัดอยู่ในหลักไตรสิกขาครอบคลุมด้านศีล สมาธิ และปัญญาในตัวบุคคล มรรคมีองค์ 8 หรือไตรสิกขา ซึ่งหลักจริยธรรมดังกล่าวนี้นอกจากจะยึดโยงอยู่กับสังฆธรรมสากลตามกฎธรรมชาติแล้ว ยังครอบคลุมมิติการดำเนินชีวิตที่ดำรงอย่างเป็นองค์รวม หากพิจารณาระบบจริยธรรมเชิงพุทธกับการบริหารสถานศึกษาในแง่ของเป้าหมายจะพบว่ามีคามมุ่งหวังไปสู่จุดเดียวกันคือความสุขหรือความพ้นทุกข์นั่นเอง อธิบายได้ว่าหลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนาทั้งหมดล้วนมุ่งไปสู่ความดับทุกข์ด้วยวิธีแห่งปัญญาพิจารณาสภาวะต่าง ๆ ได้ถูกต้องตามความเป็นจริง กล่าวคือการรู้แจ้งในอริยสัจ 4 โดยปราศจากการครอบงำของอริชา(ความไม่รู้จริง)ที่นำไปสู่การเกิดปัญหาต่าง ๆ นานา โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาตนเองมากที่สุดเพราะถือว่าเป็นหัวใจของ

การพัฒนา และเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการดำเนินชีวิตทั้งหมด “มัชฌิมาปฏิปทา” คือ ความเป็นทางสายกลาง (The Middle Path หรือ Middle Way) หรืออริยสัจข้อสุดท้าย คือ “มรรค” จึงเป็นประมวลหลักความประพฤติปฏิบัติ หรือระบบจริยธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนภาคปฏิบัติที่จะช่วยให้การดำเนินสู่จุดมุ่งหมายตามแนวกระบวนการธรรมที่รู้เข้าใจแล้วนั้นอย่างเป็นระบบ ดังที่ Phukhamwong (2017) ได้ศึกษาวิจัยการปรับใช้หลักพุทธจริยธรรมเพื่อพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาขนาดเล็กให้การทำงานมีประสิทธิภาพ และพบว่าหลักพุทธจริยธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแบ่งเป็น 3 ชั้น ชั้นต้น คือ ศีล ชั้นกลางคือ อกุศลกรรมบถ 10 และชั้นสูงคือ อริยมรรคมีองค์ 8 ส่วนแนวทางการปรับใช้หลักพุทธจริยธรรมเพื่อพัฒนาผู้บริหารสถานศึกษาขนาดเล็กให้การทำงาน มีประสิทธิภาพนั้น คือแนวทางการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา และแนวทางการพัฒนาตามหลักภาวนา สอดคล้องกับงานวิจัยของ Chairueng (2008) ที่ได้วิจัยเรื่องพระดับปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาจริยธรรมนักเรียนของโรงเรียนต้นแบบวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า ในส่วนของปัจจัยระดับโรงเรียนความสารถของผู้บริหารในการพัฒนาจริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนได้รับอิทธิพลทางตรงทางอ้อมเชิงบวกจากตัวแปรพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของผู้บริหาร

2. ผลการศึกษาอิทธิพลของจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาที่ส่งผลต่อจิตลักษณะและพฤติกรรมการทำงานของครูในโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า ตัวแปรเชิงเหตุและผลของจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาส่งผลต่อผลลัพธ์ด้านคุณสมบัติของทีมงานจิตลักษณะของครู และพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรมเชิงพุทธของครูในโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน มีอิทธิพลทางตรง อิทธิพลทางอ้อม และ อิทธิพลโดยรวมของ ทั้งในระดับบุคคลและระดับกลุ่ม ที่สำคัญพบว่า ตัวแปรโยนิโสมนสิการสัมปทา ของผู้บริหารมีอิทธิพลทางอ้อมในระดับกลุ่มอย่างมีนัยสำคัญต่อตัวแปรผลลัพธ์ด้านคุณสมบัติของทีมงาน โดยผ่านทางตัวแปรจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษา ส่วนตัวแปร อื่น ๆ นั้นไม่พบว่ามีอิทธิพลโดยรวมหรืออิทธิพลทางอ้อมต่อตัวแปรเชิงผลในโมเดลที่ศึกษา สามารถอธิบายได้ว่าโรงเรียนเป็นองค์การที่มีโครงสร้างของงานในลักษณะพหุระดับ (Multi-Level Structure) ประเด็นปัญหาที่ผู้วิจัยสนใจศึกษามีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาพฤติกรรมองค์การ ซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับบุคคล(Individual) กลุ่ม (Group) และโครงสร้าง (Structure) ที่มีผลกระทบต่อการทำงานของบุคคลในองค์การ โดยมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญเพื่อปรับปรุงประสิทธิผลการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นการศึกษาและประยุกต์ใช้ความรู้เกี่ยวกับวิธีที่บุคคลและกลุ่มใช้ปฏิบัติภายในองค์การ (Robbin, 2005; Newstrom, 2015) ซึ่งโรงเรียนเป็นองค์การทางสังคมที่จำเป็นต้องมีการพัฒนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี ซึ่งไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงเฉพาะตัวผู้บริหารและครูเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหาร ครู นักเรียนและครอบครัวด้วยตามมโนทัศน์การพัฒนาองค์การแบบพหุระดับ ทั้งในระดับบุคคล ระดับทีมงาน และระดับโรงเรียน เป็นต้น (Erawan,2019) ในเชิงทฤษฎีของจริยธรรมเชิงพุทธที่นำเสนอโดย Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A. Payutto) (2018) ได้แสดงองค์ประกอบที่ช่วยให้เกิดไตรสิกขาหรือจริยธรรมเชิงพุทธไว้ 2 ส่วน ได้แก่องค์ประกอบภายนอกตัวและภายในตัว คือ ปรโตโมสะ “เสียงจากผู้อื่น” หมายถึง คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจงอธิบาย การแนะนำชักจูง การสั่งสอน การถ่ายทอด การได้เรียนรู้จากผู้อื่น (hearing or learning from others) และ2) โยนิโสมนสิการ “การทำในใจโดยแยบคาย” หมายถึง การพิจารณาสืบค้นถึงต้นเค้า การใช้ความคิดสืบสาวหาเหตุผลต้นตอ การคิดอย่างมีระบบ การรู้จักพิจารณาด้วยอุบาย การคิดแยกแยะออกดูตามสภาวะของสิ่งนั้น ๆ โดยไม่เอาความรู้สึก

ด้วยต้นหาอุปาทานเข้าจับ สอดคล้องกับงานวิจัยของ Sansai (2013) ได้นำแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) มาใช้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอิทธิพลกัลยาณมิตร โยนิโสมนสิการ ความเชื่อในกุศลผล 10 และปัจจัยทางจิตที่มีผลต่อพฤติกรรมนักเรียนที่พึงประสงค์โดยสรุปว่ากัลยาณมิตรจะก่อให้เกิดโยนิโสมนสิการ และความเชื่อที่ถูกต้อง ซึ่งปัจจัยทั้งสองจะก่อให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ในตัวของผู้เรียน

3. ผลการทดสอบความสอดคล้องกลมกลืนของโมเดลเชิงสมมติฐานกับข้อมูลเชิงประจักษ์ พบว่า โมเดลเชิงที่พัฒนาขึ้นมีความกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ในเกณฑ์ดี ($\chi^2/df = 0.977$, CFI=1.00, TLI=1.00, RMSEA=0.000, SRMR = 0.024) แสดงให้เห็นว่าทฤษฎีโครงสร้างของจริยธรรมเชิงพุทธที่ใช้สำหรับการศึกษาศาสนา 3 ส่วนที่สำคัญ คือ 1) เหตุปัจจัย 2) ผล และ 3) ความมุ่งหมาย ประกอบโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของปัจจัยภายนอก (ปรโตโมสะ) และปัจจัยภายในของบุคคล(โยนิโสมนสิการ) ซึ่งทั้ง 2 ส่วนดังกล่าว จะนำไปสู่จุดเริ่มต้นทางปัญญา คือ ความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) ในแนวทางดำเนินชีวิตอันประเสริฐ 8 ประการที่เรียกว่า อริยมรรคมีองค์ 8 ที่นำเสนอโดย Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A. Payutto). (2018) และทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมในองค์กรทางการศึกษาที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นมีความถูกต้องเป็นจริงตรงตามทฤษฎี สามารถนำไปใช้เป็นกรอบแนวทางในการพัฒนาบุคลากรในสถานศึกษาได้จริงสอดคล้องกับงานวิจัยที่ได้มีการศึกษามาก่อนหน้านี้ของ Tongkhambanjong (2002) ที่ได้การศึกษาโครงสร้างทางจริยธรรมของนักศึกษาระดับปริญญาตรีตามแนวพุทธศาสนา โดยใช้กรอบแนวคิดตามทฤษฎีจริยธรรมเชิงพุทธที่นำเสนอโดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) เช่นเดียวกัน ผลการวิจัยที่สำคัญพบว่า โมเดลโครงสร้างทางจริยธรรมตามแนวพุทธศาสนามีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์เป็นอย่างดี และนอกจากนี้ยังพบว่ามีผลสอดคล้องกับการเลือกศึกษาตัวแปรสำหรับกำหนดเป็นโมเดลเชิงสมมติฐานในการทดสอบเช่นเดียวกับผลการศึกษาศาสนาของ Thampitak (2015) ที่ได้ได้วิจัยเรื่อง โครงสร้างความสัมพันธ์เชิงสาเหตุพระระดับของตัวแปรเชิงเหตุ และภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารที่มีต่อจิตลักษณะและพฤติกรรมที่เกี่ยวกับการทำงานของพนักงานในองค์กรเอกชน สนับสนุนแนวคิดการศึกษาตัวแปรทางจิตวิทยาและตัวแปรทางพฤติกรรมศาสตร์ด้วยการวิเคราะห์พุทธระดับ โดยเห็นได้จากการที่ผลการวิเคราะห์อิทธิพลของตัวแปรความพึงพอใจภายในลักษณะงานที่มีต่อพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรม แม้ว่าผลการทดสอบสมมติฐานการวิจัยจะไม่สอดคล้องหรือเป็นไปตามสิ่งที่ผู้วิจัยคาดหวังทั้งหมดก็ตาม ซึ่งโมเดลดังกล่าวจะเป็นตัวแบบตั้งต้นที่จะนำไปสู่การขยายขอบเขตขององค์ความรู้ในการสร้างจริยธรรมเชิงพุทธในสถานศึกษาให้กว้างขวาง สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริงในการบริหารให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อไป

สรุปองค์ความรู้

หลักธรรมคำสั่งสอนในทางพระพุทธศาสนาสามารถนำมาใช้อธิบายพฤติกรรมของบุคคล ในองค์กรซึ่งนอกจากจะก่อให้เกิดองค์ความรู้ในเชิงทฤษฎียังสามารถนำมาใช้ปฏิบัติให้เข้ากับบริบทของสังคมได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นยังเป็นการตรวจสอบยืนยันความตรงเชิงทฤษฎีของหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนากับหลักวิทยาศาสตร์ได้อย่างสอดคล้องกลมกลืน จากการศึกษาวิจัยนี้จึงสามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยในเชิงลึกกับบริบททางสังคมต่อไป จริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาเป็นพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ภายใต้การบูรณาการหลักพุทธธรรมดั้งเดิมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแสดงไว้ในอริยมรรคมีองค์ 8 และเรียบเรียงเนื้อหาโดยปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาชาวไทย คือ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) สำหรับนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษาให้ประสบผลสำเร็จที่เน้นการพัฒนาในตัวบุคคลแบบองค์รวมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และปัญญา การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีพื้นฐานจากการหลอมรวมตามกระบวนทัศน์ของ

นักวิจัยกลุ่มปฏิฐานนิยม (Positivism) และกลุ่มปรากฏการณ์นิยม/ตีความนิยม (Interpretivism) นอกจากนั้นยังเป็นการตรวจสอบยืนยันความถูกต้องเชื่อถือได้ของผลการวิจัย เติมเต็มครบถ้วนสมบูรณ์ของผลการวิจัยที่ได้ ซึ่งผู้บริหารสถานศึกษา นักวิจัย และผู้ที่สนใจสามารถนำไปใช้ต่อยอดในการพัฒนาองค์ความรู้จากข้อค้นพบในการศึกษาวิจัย สามารถขยายขอบเขตองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาบูรณาการกับศาสตร์ทางการบริหารในเชิงวิชาการอย่างเหมาะสมก่อให้เกิดคุณค่าทางการบูรณาการศาสตร์ได้ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้ในเชิงทฤษฎี เป็นการนำเสนอแนวคิดจริยธรรมเชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษาว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้าง และได้ทราบปัจจัยเชิงสาเหตุและปัจจัยเชิงผลลัพธ์ที่ทำให้เกิดจริยธรรมเชิงพุทธว่ามีอะไรบ้าง ทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับจริยธรรมเชิงพุทธที่สามารถนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ของสถานศึกษาภายใต้บริบทของสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมเมืองพุทธ ทำให้ความหมายชัดเจนขึ้นจนสามารถระบุปัจจัยเชิงสาเหตุและผลลัพธ์ที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นเรื่องที่ซับซ้อนให้เข้าใจได้มากขึ้น รวมถึงช่วยเพิ่มหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สนับสนุนแนวคิดของจริยธรรมเชิงพุทธมากขึ้น ทำให้ได้ความรู้ด้านหลักการบริหารสถานศึกษาด้านการส่งเสริมคนความดีซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในด้านนี้ได้ต่อไป นับเป็นข้อมูลที่สำคัญที่นำไปสู่การพัฒนาโปรแกรมหรือหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างจริยธรรม ตลอดจนบรรยายภาคเชิงจริยธรรมของกลุ่มซึ่งเป็นการรับรู้ร่วมกันของสมาชิกภายในกลุ่มงาน หรือหลักสูตรฝึกอบรมเพื่อเสริมสร้างจริยธรรมเชิงพุทธให้กับผู้บริหารสถานศึกษาซึ่งเป็นกลจักรสำคัญที่สุดในสถานศึกษา หรือนับเป็นหลักสูตรการเตรียมความพร้อมให้กับครูที่จะเป็นผู้บริหารใหม่ได้ต่อไป นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางให้กับสถานศึกษาใช้ในการจัดสภาพแวดล้อม ตลอดจนการสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่เอื้อต่อการมีจริยธรรมของสถานศึกษาเพื่อส่งเสริมให้ครูและบุคลากรของสถานศึกษามีพฤติกรรมการทำงานอย่างมีจริยธรรมมีความพึงพอใจในงาน และมีพฤติกรรมการเป็นสมาชิกที่ดีของสถานศึกษาซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของสถานศึกษาทั้งสิ้น นอกจากนี้ยังสามารถประยุกต์ใช้เครื่องมือวิจัย (แบบสอบถาม/แบบวัด) ที่พัฒนาขึ้นนี้สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยในครั้งต่อไป เนื่องจากมีกระบวนการพัฒนาและตรวจสอบคุณภาพถูกต้องตามหลักวิชาการ ทั้งนี้ควรมีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับบริบทของตัวแปรที่ศึกษาใหม่อีกครั้ง และอาจต้องมีการศึกษาเพื่อติดตามผลลัพธ์ในระยะยาวด้วยวิธีวิทยาการวิจัยที่หลากหลายรูปแบบ เป็นต้น

References

- Boss, J. A. (2011). *Ethics for Life : A Text With Reading*. (5th ed). New York: McGraw-Hill
- Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2011). *A Constitution for Living*. (23rd Edition). Bangkok: Thammasapa.
- Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2011). *It's Time to Reengineer the Human Development System*. (8nd Edition). Watyanavesakavan: Nakhonpathom.
- Chairueng, N. (2008). The multi-level factors affecting success in developing students' ethics of prototype buddhist schools under The Office of Basic Education Commission. *Journal of Educational Administration Burapha University*, 2(2), 67-80.
- Erawan, P. (2019). *Research and Organization Development in Schools*. (3rd Edition). Mahasarakham: Mahasarakham University.

- Grassian, V. (1992). *Moral Reasoning : Ethical Theory and Some Contemporary Moral Problems*. (2nd ed.). Englewood Cliff, New Jersey: Prentice Hall.
- Hair, J. F. (2019). *Multivariate data analysis* (8th ed.): Andover : Cengage.
- Kohlberg, L. (1976). *Moral stages and moralization: The cognitive-developmental*. In *Moral development and behavior: Theory, research and social issues*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Mongkhonvanit, J. (2013). *Administration of education organization and personnel*. (2nd Edition). Bangkok: Chulalongkorn University Printing House.
- Newstrom, J. W. (2015). *Organizational behavior : human behavior at work*. (14th ed., international student ed.). New York McGraw-Hill Education.
- Pakotung, J. (2014). *Management techniques for Professional Executives*. (2nd Edition). Ubonratchathani: sirithamoffset.
- Phrakhu Sophonpariyatsuthi. (2015). *Buddhadhamma and administration*. (2nd Edition). Phayao: Charoen-aksorn.
- Phukhamwong, P. (2017). The Implication of the Buddhist Ethic for Advanced Progress of School Administrators in the Small-sized Schools. *Humanities and Social Sciences Journal, Ubon Ratchathani Rajabhat University*, 8(2), 148–159.
- Pojman, L. P. (1995). *Ethical theory : classical and contemporary readings*. (2nd ed). Belmont, Calif: Wadsworth.
- Rachels, J. (2012). *The elements of moral philosophy*. (9th ed). Boston: McGraw-Hill College.
- Robbin, S. P. (2005). *Organizational Behavior*. (11th ed). New Jersey: Pearson Education.
- Sansai, C. (2013). The Influences, Kalyanamitt, Yonisomanasikan, Belief in Kusonkammabot 10 and Psychologica Factors Effects the Desirable Student Behavior. *Journal of Behavioral Science for Development*, 5(1), 214-228.
- Shaw, W. H. (2013). *Social and Personal Ethics*. (8th ed). Belmont, California: Wadsworth Publishing Company.
- Sirilai, S. (2018). *Creating an ethical climate in organization*. Bangkok: Royal Academy.
- Somdet Phra Buddhaghosacariya (P.A. Payutto). (2018). *Buddhadhamma*. (Original Edition). Bangkok: Thammasapa.
- Thampitak, P. (2015). *A Multilevel Structural Equation Modeling of the Causal Variables, Ethical Leadership of Leaders, and their Influence on Psychological Antecedents and Work Behavior Outcomes of Private Organization Employees*. (Doctoral Dissertation) . Srinakharinwirot University.
- Tongkhambanjong, S. (2002). *A Study of Buddhism Ethical Structure of Undergraduate: Conceptualization, Measurements of Changes, and Causal Models of Change*. (Doctoral Dissertation). Srinakharinwirot University.
- Yamane, Taro. (1973). *Statistics: An Introductory Analysis*. 3rd ed. New York: Harper and Row Public.

